
**CHOICE OF CONTENTS OF LITERATURE IN PRIMARY AND SECONDARY
EDUCATION EDUCATION – AN IMPORTANT ELEMENT AND PARADIGM IN
THE EDUCATIONAL CURRICULUM**

Violeta Dimova, Ph.D

Faculty of Philology, University „Goce Delchev“ – Stip, Republic of Macedonia
violeta.dimova@ugd.edu.mk

Snezana Kirova M.A.

Faculty of Philology, University „Goce Delchev“ – Stip, Republic of Macedonia
snezana.kirova@ugd.edu.mk

Mahmut Celik, Ph.D

Faculty of Philology, University „Goce Delchev“ – Stip, Republic of Macedonia
mahmut.celik@ugd.edu.mk

Abstract: When we talk about developmental processes in education it is obvious that the emphasis is placed first on introducing some new techniques, strategies, information and computer technology, which is good, but on the other hand, all this is just a function of cognitive processes in the development of a child/student. This can be seen in the positive campaign about learning and about how important knowledge is through advertisements in the media and especially according to the motto: *Knowledge is force, knowledge is power!* Somehow it seems that emotional and elements of upbringing are neglected, although some will say that the very word *education* "means" upbringing. For us this is a bit questionable, as we are of the opinion that firstly the curricula and the selection of their content play an important role in creating modern teaching, and then come the manners and methods by which the teaching of Macedonian language and literature is realized.

Keywords: Contents, literature, education, process

**ИЗБОРОТ НА СОДРЖИНИТЕ ПО ЛИТЕРАТУРА ВО ОСНОВНОТО И ВО
СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – ВАЖЕН ЕЛЕМЕНТ И ПАРАДИГМА ВО
ВОСПИТНО- ОБРАЗОВНИОТ КУРИКУЛУМ**

Проф. д-р Виолета Димова

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија
violeta.dimova@ugd.edu.mk

М-р Снежана Кирова, виш лектор

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија
snezana.kirova@ugd.edu.mk

Проф. д-р Махмут Челик

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија
mahmut.celik@ugd.edu.mk

Апстракт: Кога се зборува за развојните процеси во образованието, очигледно е дека акцентот се става прво на воведувањето некои нови техники, стратегии, информатичко - компјутерски технологии, што е добро, но од друга страна, сето ова е само во функција на когнитивните процеси во развојот на детето/ученикот. Тоа го гледаме и од позитивната кампања во врска со учењето и колку е важно знаењето преку рекламите во медиумите и особено преку мотото, како што е: *Знаењето е сила, знаењето е моќ!* Некако се чини дека емотивните/воспитните елементи се запоставуваат, иако некои ќе речат дека самиот збор – образование го „подразбира“ воспитанието. За мене ова е малку дискутабилно, бидејќи сметам дека прво наставните програми и изборот на нивните содржини играат важна улога во креирањето на современа настава, а потоа и начините, методите со кои се реализира наставата по македонски јазик и литература.

Клучни зборови: Содржини, литература, образование, процес

1. КАКО СЕ ОРГАНИЗИРАНИ СОДРЖИНИТЕ ПО ЛИТЕРАТУРА ВО НАСТАВНАТА ПРОГРАМА?

За да одговориме на прашањето за изборот на содржините по литература, најпрво треба, да се разгледаат Наставните програми по македонски јазик за основното и Наставните програми по македонски јазик и литература за средното образование, како официјални документи на Бирото за развој на образованието, при Министерството за образование и наука на РМ. Она што веднаш може да се забележи е тоа дека во насловот на наставната програма за основното образование отсуствува зборот *литература*, што имплицира „информација“ дека се изучува само јазикот, но не и литературата, иако според концептот, Програмата за VI одделение во деветгодишното основно образование содржи посебен дел, наречен *Литература и лектура*. Во секој случај, можеме да зборуваме за тоа дека во предметната настава во основното образование се предвидуваат часови на кои наставникот, заедно со учениците треба да реализира поголем број **образовни** цели, односно цели кои се однесуваат пред сè на стекнување знаења во врска со литературната уметност, односно со теоријата на литературата и литературно-теориските поими, како на пример: Да ги разбира разликите меѓу литературните родови; да ги препознава литературните родови по надворешните карактеристики; да ја согледа спецификата на драмскиот текст во однос на епиката и лириката; да преобрази драмски извадок во раскажувачка форма; да ги препознава дијалозите и монологите во извадоци од драмски текст; да учествува во дискусии како комуникациски дијалог; да ја воочува разликата меѓу дијалогот во творба и дијалогот во комуникацијата; да ги препознава видовите лирски песни според мотивите; да коментира преплетување на мотивите во лирските творби; да твори лирски творби на дадени (или самостојно одбрани) мотиви; да ги усвои стилските фигури; да ги препознава и посочува во текстови; да умее да дава сопствени примери; да ги открива лирските и епските елементи во творбите; да го дефинира овој вид поетска творба.

Ситуацијата пак во средното образование е малку поинаква. Од наставната програма може да се види дека на литературата ѝ е „зададена огромна задача“, а тоа е дека само во I година, низ пресек на еден огромен временски простор, учениците треба да се здобијат со многу податоци, информации, што ќе рече „знаења“, што може да се види од поставените цели, како на пример: Да умее да ги дефинира белезите на Хомеровиот еп врз соодветни фрагменти од „Илијада“ и „Одисеја“ и да ги забележува заедничките белези на овој еп со „Гигамеш“; да ја разбере дефинијата на старогрчката драма и нејзината поделба на видови; да го разбере митолошкото политичкото и општественото значење на старогрчката трагедија; да ги знае основните параболи, мудри изреки; да направи споредба на евангелија од Новиот завет и да ги пронајде заедничките мотиви кои се раскажани на различен начин. Во учебникот за I година, според наставната програма, застапени се литературните текстови: „Рубаи“, извадоци од Махабхарата, Рамајана, песни од најстарата кинеска и јапонска литература, текстови со најважните старогрчки митови (Грејвс, Китевски, Шваб), како и претставници на староримската литература, средновековната/старословенска литература. Своите систематизирани знаења за словенската писменост, ученикот треба да ги постави во западноевропски средновековен контекст пред сè од аспект на литературата, потоа да знае основни податоци за животот на Кирил и Методиј итн. итн.

Иако, тенденциите на современото образование се во насока на здобивање вештини/способности може да се забележи, и од општите и од посебните цели, предвидени со наставната програма дека акцентот е ставен на **усвојување, запознавање, разбирање, правење разлика** итн. Секако дека за **да умееме**, треба прво **да знаеме**, но овде се поставуваат повеќе прашања од чиј одговор зависи дали ќе знаеме и умееме да воспоставиме систем во кој знаењата и способностите ќе се испреплетуваат, така што ќе се создаде парадигма составена од образовни и воспитни цели, кои треба да се реализираат низ образовниот процес во кој на воспитниот дел од овој процес нема да се гледа единствено како на етичка компонента, туку и како на можност за развој на естетскиот, социолошкиот и интелектуалниот сензибилитет, што е неразделен дел од целиот образовен курикулум, односно како дел од *sititulum vitae*, каде што на ученикот ќе се гледа како на субјект кој умее да мисли и да дејствува самостојно во рамките и на училишната заедница и во општеството воопшто.

Прашањата на кои научните и стручните работници на полето на образованието треба да одговорат се следните: **што? кому? зошто? кој? со што?** и, секако на централното прашање **КАКО?** На прашањето **што** – одговорот е: содржините на предметот македонски јазик и литература; на **кому** – учениците; **зошто** – за да се реализираат образовните, воспитните и функционалните цели на наставниот час и на наставата воопшто, **кој** – наставникот и **со што** – наставните средства. Сите овие прашања се синтетизирани и насочени кон изнаоѓање на начините, патиштата, формите, средствата и

принципите преку кои ќе се реализираат содржините на наставната програма, односно кон пронаоѓање на одговор на прашањето **КАКО?** Не дека досега не се барале одговорите на овие прашања и не дека методичката наука нема одговорено соодветно и квалитетно, туку дека со постојаните промени, реформи и нови барања од образованието воопшто, се менуваат и се бараат постојано нови и нови одговори. Исто така треба да бидеме свесни за тоа дека утилитаристичките цели, што се поставуваат денес, како што е *Образованието е сила, образованието е моќ*, не се доволни за мотивирање на новите генерации да „го засакаат“ учењето. Што е потребно, конечно да се случи тоа? Ќе се обидеме да дадеме неколку одговори, како нашевидување за решавање на проблемот, а тоа се:

1. Спирално конципирање на содржините по литература и нивно меѓусебно поврзување;
2. Избор на конкретни автори и нивните литературни дела во програмата за VI одделение и во програмата за I година на средното образование, со цел учениците да се здобиваат со кумулативни знаења и способности за спознавање на литературата, но пред сè за себеспознавање низ процесот на литературното воспитание и образование¹, како можност и цел за емоционално описменување;
3. Ослободување на наставните програми од литероцентризмот, што значи „градење на естетички концепции исклучиво врз основа на книжевното искуство, без опфаќање на сите видови уметности“ (ЈБ, Естетика, 2008: 7).
4. Воведување содржини во наставните програми кои ќе ја поттикнуваат емоционалната интелигенција и ќе придонесат за емоционално описменување на учениците.

¹ При проучувањето на содржините по литература, се задржуваме на Наставната програма по македонски јазик за VI одд. во основното образование (деветолетка), поради тоа што во шесто одделение започнува предметната настава, кога во рамките на предметот Македонски јазик, учениците би требало поподробно да се запознаваат со литературата од теориски и историски аспект. Исто така, за нашиот предмет на интерес беше важно да ја разгледаме и Наставната програма по македонски јазик и литература за I година на средното гимназиско образование, за да укажеме на спиралното програмирање на наставата по македонски јазик и литература и, особено на потребата за поврзување на содржините од основното и од средното образование, на начин кој би значел утврдување, проширување и дополнување на стекнатите знаења и особено вештини од основното со средното образование.

¹ Овде можеме да додадеме дека треба истото да се направи и со содржините по литература за VII одд. и II година, VIII одд. и III година, IX одд. и IV година на средното образование.

2. ЗА ЕМОЦИОНАЛНАТА ПИСМЕНОСТ И ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА

Уште одамна се зборува дека висината на коефициентот на интелигенција (IQ) покажува само за тоа колкав коефициент на интелигенција ќе постигнете на тестовите по IQ и дека со успехот и задоволството во животот нема баш некоја врска. Поради тоа се појавува нова мерка – емоционалната интелигенција (EQ). Едноставно кажано, емоционалната интелигенција (EQ) е способност за препознавање на чувствата, нивното јасно идентификување, разбирање, способност за контролирање и користење за изразување на мислите. Само по себе е разбирливо колкава улога имаат чувствата во носењето со секојдневните ситуации, комуницирањето со други особи и најважно, колкава улога имаат тие во донесувањето одлуки, кои секако се надградба на когнитивната интелигенција (IQ). Па така, во иднина, кога ќе се определуваат општите цели во наставните програми, сметаме дека тие би требало да се дополнат со цели кои се однесуваат на развојот на индивидуалните способности на детето/ученикот. Ќе наведеме само некои од целите, што би требало да се додадат во наставните програми, а „ги позајмуваме“ од неколку битни компоненти што се карактеристични за емоционалната интелигенција. Тоа се следниве:

1. Самосвест – способност за „читање“ на сопствените емоции воопшто и при интерпретацијата на даден литературен текст;
2. Индивидуално донесување одлуки – проучување на сопствените постапки и познавање на последиците;
3. Управување со чувствата – спознавање на основата на определени чувства;
4. Емпатија – разбирање на туѓите чувства и почитување на разликите во мислењето;
5. Комуникација – да се разговара за чувствата со разбирање и да се биде добар слушател;
6. Самооткривање – разбирање на потребата за отвореност и доверба – да се научи кога и како да се зборува за своите чувства;
7. Проникливост – препознавање на моделите во личниот и во животот на другите луѓе;
8. Самоприфаќање – да умее да ги прифати своите маани, но и да умее да ги цени своите доблести;

9. Лична одговорност – да презема одговорност и да умее да ги препознае последиците на индивидуалните одлуки;
10. Самоувереност – да умее да ги изложи своите грижи и чувства без лутина и пасивност;
11. Групна динамика – да спознае кога треба да следи, а кога да биде водач;
12. Да се оспособи за решавање конфликти и да прави компромиси.

Сакаме овде да нагласиме дека делот *Литература*, во наставните програми за основното и за средното образование не треба да се занемарува, не само поради фактот што со определените цели претставува предмет на проучување, а со тоа и стекнување определени знаења за неа, туку пред сè поради тоа што сметаме дека литературата е оној наставен предмет преку кој можеме да дојдеме до остварување на естетска комуникација и интеракција со светот на делото и светот на детето/ученикот, а од друга страна најмногу нè доближува до целта за постигнување емоционална писменост и развивање на емоционалната интелигенција, или интелигенција со срце.

3. УЛОГАТА НА ЛИТЕРАТУРАТА ЗА РАЗВОЈОТ НА ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА – ИНТЕЛИГЕНЦИЈА СО СРЦЕ

Писателите директно или индиректно влијаат врз читателите, со оглед на нивниот избор на наративната постапка, правењето заплет, на употребата на интертекстуалноста, на изборот и креирањето на ликовите, литературните средства, јазикот и версот. Литературата за деца и млади која е посебна, и по своето место и по својата функција како дел од литературната уметност, е незаменлив инструмент во функција на естетскиот развој на детето/ученикот, односно во формирањето свест за убавото, како и во формирањето позитивни модели на размислување и однесување. Таа претставува специфичен медиум за комуникација, базирана на способноста на нејзиниот реципиент за активно учество во чувствата и впечатоците (способност за емпатија), како и неговата верба во одредени принципи или идеи, кои го доведуваат до чувството на припадност на заедницата. Знаеме дека функциите на уметничкото дело, без оглед на формата или жанрот се потврда и сведоштво за имагинативниот свет на човекот. Токму поради своите изразни способности и моќ да влијаат врз поведението на реципиентите, уметничките дела ја задржале хуманистичката димензија на комуникацијата, а ова пак од своја страна ја потврдува нашата теза дека предметот *Литература*, е најблиску до целта што треба да си ја поставиме денеска, а тоа е дека преку соодветен избор на теми и мотиви, што значи внимателно избрани содржини во наставните програми, но и добро осмислени методи, ќе ја поттикнеме емоционалната интелигенција. Ова исто така значи дека наставниците треба повторно да ја најдат својата традиционална улога и членовите на заедниците да почнат повеќе да учествуваат во работата на училиштето.

Според Гоулман (Goleman) емоционалната интелигенција ја сочинуваат некогнитивните способности, компетенции и вештини кои влијаат на способноста на индивидуата да се носи со барањата и притисоците на околината. Емоционалната интелигенција делумно се стекнува генетски, но значаен дел низ процесот на учењето. Таа претставува систем од повеќе способности – способност за саморазбирање, самоконтрола, самоувереност, способност за емпатија. Емоционалната интелигенција не е спротивна, туку само комплементарна способност во однос на рационалната интелигенција. Накусо дефинирана, емоционалната интелигенција е способност да се забележат емоциите, да им се пријде и да се предизвикаат, за да помогнат на процесот на мислењето. Во суштина, емоционалната интелигенција ја опишува способноста за ефикасно одржување на врската меѓу емоциите и мислењето, да се употребат емоциите за да се олесни расудувањето и интелигентно да се расудува за емоциите. (Salovey i Mayer, 203)

Во оваа смисла, моќта на комуникацијата зависи од способноста да ги репродуцираме сопствените мисли и чувства кај другите. Тоа, пренесено на нашиот предмет на обработка за улогата на естетиката на комуникацијата низ призмата на содржините по литература во наставните програми и изборот на авторите и литературните текстови, ќе значи создавање вистински „линк“ помеѓу соодветниот текст и читателот/ученикот, како еден вид повратна врска за меѓусебна интеракција и за градење на емоционалната писменост, како дел од „општата писменост“ (= на способност за читање на пишаната уметничка литература). За пренесување на знаењето, за решавање на проблемите со другите, за градење на задоволувачки врски – накратко, за постигнување емоционална писменост, неопходно е комуникацијата да се одвива во двете насоки: читател – дело и автор – читател. Во книгата на д-р Клод Стајнер *„Емоционална писменост – интелигенција со срце“* се среќаваме со два клучни концепти: *концептот за его состојби*, особено за внатрешното „природно Дете“, кое е изворот на нашиот емоционален живот; и *концептот за „контакти“* (= на изразување внимание, давање комплименти). Ако го прифатиме тврдењето дека во секоја „нормална“ личност постојат три дела или три посебни

начини на однесување: **Возрасен, Родител и Дете**, („его состојби“), тогаш ВОЗРАСНИОТ е рационалниот „човечки компјутер“, РОДИТЕЛОТ се состои од еден збир на заштитни ставови во врска со луѓето, а ДЕТЕТО е креативниот и емоционалниот дел од личноста. (К. Стајнер, 2006: XXIX). Мнозина веруваат, и уште исто толкумина се согласуваат дека токму „делот“ кој се однесува на ДЕТЕТО во човековата личност е „заслужен“ за создавање дела со вистински уметнички вредности, кои најуспешно умеат да создадат естетска комуникација, не само со читателот – дете, туку и со читателите од различни возрасти и социјални групи. Токму затоа, сметаме дека литературата, а особено онаа литература што ја нарекуваме литература за деца и младина, а е вградена во наставните програми по македонски јазик и литература, може да послужи како поттик за хуманистичка и социјална интеракција и комуникација меѓу децата и воопшто меѓу луѓето.

4. НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Освен обуките на наставниците за остварување на воспитната компонента на образовниот курикулум, сметаме дека неопходна е и обука за прифаќање на еден кај нас, нов концепт за емоционално описменување и поттикнување на развојот на емоционалната интелигенција, не само кај учениците од помала возраст, туку низ целиот систем на образование. Воведувањето на емоционалната писменост ја проширува нашата визија за задачите на самите училишта, поради што тие стануваат поексплицитно општествено средство за гржа за тоа децата да ги научат овие животни лекции, што би претставувало враќање на класичната улога на образованието. Таквата поширока улога бара, покрај сите специфичности на наставната програма, користење прилика, како внатре во наставата, така и надвор од неа, да им се помогне на учениците, моментите на својата лична криза да ги претворат во лекции за емоционални способности. Таквата програма дава најдобри резултати, кога постои координација помеѓу лекциите научени во училиштето и она што им се случува на децата дома.

Само на овој начин и преку соодветните содржини по македонски/мајчин јазик и литература во наставните програми, ќе ги постигнеме оние воспитни цели кои ќе ја одиграат вистинската улога на образованиот систем - да биде место, каде што нашите деца, освен научните/образовните, ќе ги совладуваат и животните лекции.

ЛИТЕРАТУРА

- Борев, Ј. (2008). *Естетика*, (превод од руски Тосева Л.), Скопје, Македонска реч.
- Виготски, Л. (1975). *Психологија уметности*, Београд, Нолит.
- Goleman, Daniel (1997). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. (preveo s engleskog Bilčić, D.), Zagreb, Mozaik knjiga.
- Димова, В. (2007). *Литературното дело и рецепиентот*, Скопје, Македонска реч.
- Димова, Виолета (2012) *Естетиката на комуникацијата и литературата за деца*, Скопје, Македонска реч.
- Николић, Милија (1988) *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стајнер, К. (2006) *Емоционална писменост: интелигенција со срце*, Скопје, Магор.
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Emocionalna_inteligencija
- <http://bro.gov.mk/docs/Nastavni%20programi%20VI%20odd.pdf>
- <http://bro.gov.mk/?q=gimnazisko-obrazovanie-nastavni-programi>